

Szerkesztői előszó

Akadémiánk közössége tavaly december 2-án egy konferenciával emlékezett egykori tanárunk, Dr. Nagy Barna születésének száztizedik és halálának ötvenedik évfordulójára. Folyóiratunk jelen számának gerincét ennek az emlékkonferenciának az előadásából kiindulva szintén a rá emlékező szövegek alkotják. Nagy Barnát a hazai teológiai történet elsősorban mint nemzetközi híró Kálvin-kutatót és a reformáció kora magyar protestáns irodalmának kiváló szakértőjét tartja számon. Nem véletlenül, hiszen munkássága utolsó szakaszának ezek a témák jelentették a fókuszát, ezekben a témákban jelentek meg publikációi, nemzetközi híre ezek összefüggésében vert visszhangot Magyarországon, eredményei pedig ma is érvényesek. Ezt jelzi valószínűleg az is, hogy a Magyarországi Református Egyház hitvallási iratainak a Kálvin Kiadó gondozásában megjelent legújabb, 2020-as kiadásában a Második Helvét Hitvallásról írt tanulmánya – Fekete Károly szerint mint nehezen túlszárnyalható, átfogó írás¹ – szintén helyet kapott. Nagy Barna azonban elsősorban rendszeres teológus volt, Barth és Brunner tanítványa, doktori értekezésének is előbbi szerző életművének interpretációja volt a témája. Az, hogy ma mindenekelőtt Kálvin-kutatóként emlékezünk rá, nem csekély mértékben annak is köszönhető, hogy a Sárospataki Akadémia 1952-ben történt bezárása, s kivált az 1956-os forradalmi tevékenysége és azt követő börtönbüntetése után gyakorlatilag csak ebben a témában jelenhettek meg írásai, csak ez a pálya volt szabad számára. Éppen ezért, ahogy az emlékkonferencia, úgy kiadványunk is inkább Nagy Barna portréjának az utókor tekintete előtt eddig jobbra árnyékban maradó vonásait igyekszik megvilágítani.

Az egyik ilyen vonás a Barth-tanítvány Nagy Barna viszonya mestere teológiájához, melyet Szűcs Ferenc professzor mutat be. Egykori tanítványa, Kiss Pál visszaemlékezése szerint Nagy Barna kiválóan ismerte és értette Barthot, annyira, hogy 1948-as sárospataki látogatása alkalmával maga Barth is kijelentette, hogy „az önök Nagy Barnája jobban érti Barth teológiáját, mint én”.² Ez a megértés azonban, mint arra Szűcs Ferenc is rámutat, értő interpretáció is volt, mely nem maradt meg Nagy Barna számára a teológia elméleti szintjén, hanem – épp az Ige teológiája lényegéből fakadóan – a dialógus módszerét kiterjesztve, az élet minden területére hatott. Ezeket az életterületeket láttatja egységben előadásában Benke György, Akadémiánk nyugalmazott tanára, aki maga is tanítványa volt Nagy Barnának, s ugyancsak erről vall személyes visszaemlékezéseiben Victor István, aki 1945-ben gimnazistaként került a pataki professzor szárnyai alá. Összeállításunk egyik különlegessége Lapis József

¹ BARNÁ BÁLINT: Veretes szövegek új köntösben, Hitvallásaink fontosságáról, szerepéről és újrafordításáról beszélgettünk Fekete Károly tiszántúli református püspökkel, *parokia.hu*, 2020. 02. 17. URL: <https://www.parokia.hu/v/veretes-szovegek-uj-kontosben/?fbclid=IwAR1WU7FO7gFdpQJyTMYg1qQ36hTqMKa4Z4Reu7gyBO11DD40zf50gEvSSU> Utolsó letöltés: 2020. 03 19.

² Kiss Pál: Karl Barth és teológiájának pataki tudósa, Nagy Barna, in Kovács Dániel (szerk.): *Széphelem 14.*, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2004, 153–164, 155.

kritikus, irodalomtörténész – lapunk szerkesztője – szövege, melyben Nagy Barna munkásságának egy, természet tekintve talán csekély, de az alkotó-gondolkodó-tudós személyiségének megragadásában minden bizonnyal jelentős dimenzióját, költői műveit elemzi.

A Nagy Barnáról szóló szövegek mellett, a rá való emlékezés mintegy királyi újaként fontosnak tartottuk azt is, hogy művein keresztül maga Nagy Barna is megszólaljon, s ebben ugyanazt a szempontot követtük, mint a konferencia tematikájának összeállításában, vagyis olyan jellegű műveket választottunk, melyek nem a Kálvin-kutató Nagy Barnát mutatják be. Rendszeres teológiai tárgyú előadásainak, írásainak jelentős része, számos igehirdetése ráadásul nyomtatásban soha nem jelent meg, ami mégis napvilágot látott, annak egy része csak németül érhető el vagy kis példányszámú, regionális kötődésű kiadványokban olvasható. Nagy Barna hátrahagyott művei kéz- illetve gépiratának jelentős részét hagyatéknak részeként a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kéziratára őrzi, s ebből a kincstárból választottunk ki most néhány szöveget. Van ezek között kéziratot jegyzetlap az 1950-es évek elejéről, mely arról számol be, hogy miként vélekedett Nagy Barna a Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház között 1948-ban megkötött egyezményről, van rövid Barth-interpretáció, egy különleges, máig visszhangzó tanévnyitó igehirdetés közvetlenül a második bécsi döntés után, 1940 szeptemberéből, azonban a közölt szövegek közül nem csupán terjedelmében, de jelentőségében is mindenképpen kiemelkedik *A Biblia tekintélye szociális és politikai dolgokban* című, 1948–1950 között született tanulmánya.

Nagy Barna kiérlelt Ige-teológiája, radikális Ige-centrikussága, mely ezt a szöveget áthatja, roppant erős kontrasztot mutat azzal a teológiai „látással”, mely a Bereczky-érában a magyar református teológiai nyilvánosság fősodrának számított. A szerzőt feszítő kérdés ugyanaz, mint amelyre kortársai az itthoni korlátozott és szabályozott, illetve a nemzetközi teológia szabadabb diskurzusaiban a választ keresték: mit mond Isten az átalakuló világban, hogyan viszonyuljon az egyház – akár a nyugati, akár a keleti blokkban él – az új, „Konstantin utáni” rendhez, mi az Ige, a Biblia, a vallás szerepe a társadalom életében? A hivatalos hazai válasz ezekre a kérdésekre – a „Keskeny út teológiája” jegyében – az volt, hogy bűneink miatt elvesztettük jogosultságunkat arra, hogy bármit mondjunk a világnak, elvesztettük prófétai felhatalmazásunkat, s a megmaradásnak nincsen más lehetősége, mint „a minket verő kézre engedelmesen ráhajolva elfogadni az ítéletet, elfogadni sorsunkat”,³ és szolgálni egy jobb és igazságosabb társadalom építését. Ezt a koncepciót egészítette ki később a „kívülről befelé is munkálkodó kegyelem”⁴ tanítása, mely szerint ebben az új időben Isten nem az egyházon keresztül szól a társadalomnak, hanem a társadalom változása-

³ BEREZSKY ALBERT: *Két ítélet között*, 1–2. kötet, Budapest, Evangéliumi Megújulás Munkaközössége, 1947, 276.

⁴ VICTOR JÁNOS: A „kívülről befelé” is munkálkodó kegyelem, *Református Egyház*, IV. évfolyam, 4. szám, 1952. február 15., URL: <http://mek.oszk.hu/08200/08256/08256.htm#77> Utolsó letöltés: 2018. 04. 13.

in, a változásokat mozgató erőkön keresztül szól, tanítja az egyházat. Ez A Látás, más látás nincsen, aki mást lát, az nem lát, hanem vak. Nagy Barna ebben a szellemi-teológiai közegben megfogalmazott álláspontja szerint azonban „[a] Biblia bizonyóságot tesz nekünk arról, hogy elenyészhetetlen reménység érvényes minden emberre és az egész világra nézve, mert fölöttük nem valami ismeretlen sors vagy névtelen gondviselés uralkodik, hanem az Úr Jézus Krisztus, akinek adatott minden hatalom s aki az ő szabad kegyelme szerint szüntelenül tevékenykedik, munkálkodik azon, hogy gyülekezetében Igéje és Szentlelke által magát és akaratát az egyháznak kijelentse s az egyház által a világnak is tudtul adja. Ezt pedig az egyház a Biblia prófétai és apostoli bizonyosságának mindig új hirdetésével végzi. »A gyülekezet feladata és küldetése megmondani a világnak, hogy a világ számára sem lehetséges Istennek más kijelentett és szigorú értelemben autoratív szava, nem lehetséges más abszolúte kötelező formája az isteni kormányzásnak a Szentíráson kívül.« (Barth Károly).»⁵ Majd később, az egyház tekintélyéről küldetésének és feladatának összefüggésében szólva teljesen egyértelműen kijelenti: „Az egyháznak nem szabad ahhoz a csoporthoz vagy azoknak a vonalához csatlakoznia, amelyek a hatalmat egyszerűen csak jóváhagyni, tisztelni és dicsőíteni akarják, mert ezzel Isten Igéjének a tekintélyét megtagadnák, és elmulasztanák az evangélium kritikus üzenetének a hirdetését és a prófétai őrszerep végzését.”⁶

Nagy Barna tanulmányát sokféleképpen értékelhetjük. Nyilvánvalóan az értékelés elsődleges szempontja teológiai, hiszen maga a szöveg is teológia – legalábbis minden bizonnyal annak volt szánva. Fontos ugyanakkor rámutatnunk, hogy más jelentésrétegei is vannak, lehetnek. Az a rendszeres – rendszerépítő – teológiai gondolkodás például, mely szövegében megmutatkozik, e megmutatkozás történeti összefüggésrendszerében interpretálható úgy is, mint ennek az összefüggésrendszernek egy, a hivatalosan érvényesnek és legitimnek tekintettől radikálisan különböző, sőt azzal szembe helyezkedő értelmezése. A teológia egy valóságteremtő reflexió, abban az értelemben, hogy a teológia az Isten kijelentésének összefüggésében reflektál az itt-és-mostra, értelmezi azt, és ezzel hozzájárul az itt-és-most mint valóság létrehozásához – abban az értelemben, ahogy Berger és Luckmann beszél a valóságról mint társadalmi konstrukcióról.⁷ Ez a valóságkonstrukció lényegében – a teológia esetében Istenre vonatkoztatott – jelentések megállapításáról szól, ezen keresztül értelmezi a történéseket, és elhelyezi az embert azokban, megállapítja, hogy mit jelent itt és most élni, mit jelentenek a cselekvések, szavak, gondolatok, viszonyok, s így jön létre a világnak az a képe bennünk, melyet valóságként ismerünk, melyben otthonosan mozgunk. „A múltat végképp eltörölni” igyekvő kommunista diktatúra valóságépítő stratégiájában Istennek, egyháznak nem nagyon volt helye, a vallásnak pedig nem nagyon volt beleszólása a folyamatba, legfeljebb úgy, hogy teológiai eszközökkel támogatja és legitimálta az épülő új világot. A Bereczky-féle teológiai gondolkodás

⁵ Kézirat 8. oldal

⁶ Kézirat 15. oldal

⁷ Lásd BERGER, Peter L. – LUCKMANN, Thomas: *A valóság társadalmi felépítése*, Ford. TOMKA Miklós, Budapest, Jósöveg Műhely, 1998.

ebbe a valóságba igyekezett betago­lódni, ehhez igazította a teológia nyelvét (tanul­­ságos, ahogy a politikai retorika fogalmai, például a „reakció” jelző megjelenik az egyházi-teológiai nyelvben, és abban új jelentésekkel bővül), és ennek a betago­lódás­nak az érdekében hangolta át az ébredési kegyesség szókészletét is. Nagy Barna ez­zel a valóságkonstrukcióval szemben mutat alternatívát: egyrészt azzal, hogy egészen másként értelmezi a keresztyén ember és az egyház szerepét, felelősségét, lehetőségét és létalapját, másrészt azzal, hogy egészen máskén, más terminológiával, más nyel­ven beszél, mint a kortárs fősodró teológia. Ezt az alternatív valóságépítő reflexiót napjaink történet- és társadalomtudománya a diktatúrával szemben megnyilvánuló kulturális ellenállásnak⁸ nevezi.

Ebben a tekintetben pedig – s ez egy újabb fontos jelentésrétege Nagy Barna munkásságának – fontos pataki hagyományok folytatója is. Benke György tanulmá­nyát idézve mondhatnánk: „íz­ig-vér­ig pataki”. Gondolhatnánk itt nagy történelmi múl­tra visszatekintő hagyományokra, de rámutathatunk egy nagyon konkrét, Nagy Barna pataki tanársága idejére eső törté­­nésre is: a *Sárospataki Igehirdető* című lelki­pásztori folyóirat születésére és munkájára. A lap Szabó Zoltán védnöksége alatt, Darányi Lajos főszerkesztésében és a teológus hallgatók közreműködésével – jelentős mértékben az ő kezdeményezésük nyomán – 1946 májusában indult, s 1948 novem­beréig évi tíz számban jelent meg. 1946 szeptemberéig ez volt az egyetlen lelkipászto­ri folyóirat az országban, addigra azonban Bereczky Albertnek sikerült újraindítania a *Református Igehirdető* nevet viselő, szintén lelkipásztori folyóiratot. A két lap fenntartása – első sorban az anyagi források szűkössége miatt – nehéznek tűnt, ezért a sárospataki szerkesztők az olvasókhoz fordultak, javaslatokat várva tőlük arra nézve, hogy mi legyen a pataki kezdeményezés sorsa. Bereczky egyértelműen saját elgondo­lásai terjesztésére használta fel a *Református Igehirdetőt*, amivel szemben alternatívát jelentett a pataki fórum. A két lap rövid párhuzamos életét vizsgálva egyértelműen kimutatható, hogy miként polemizál a *Sárospataki Igehirdető* szerzőgárdája – Darányi Lajos, Szabó Zoltán, Szabó Lajos, id. Barcza József, Makkai Sándor, Pap Béla, Nagy Barna, Koncz Sándor, Gyökössi Endre, Mátyás Ernő, Enyedy Andor, s a korszak számos ma is jól ismert, és számos ma alig ismert lelkésze – a Bereczky-féle vízió­val, hogyan jönnek elő azonos textusok és problémák radikálisan eltérő olvasatai és értelmezései szinte egymás után az egyik és másik lapban. Az országos terjesztésűvé vált *Sárospataki Igehirdető* utolsó számának példányait már a nyomdagéptől vitték a zúzdába, de a lap szellemisége megmaradt, tovább élt – s talán nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük: Nagy Barna tanulmányában is visszaköszön.

A szöveg eredetileg is nemzetközi szintéren való megjelenésre készült, ám nyoma sincsen benne a kommunizmus mellé társutasként szegődő egyház, hasonló szöve­gekben többnyire megszólaló öngazolásának, s az ilyen szövegekre szintén jellemző „hazabeszélésnek” sem. Ekkortájt szokás volt, hogy az Egyházak Világtanácsa vagy a

⁸ Lásd APOR Péter – BÓDI LÓRÁNT – HORVÁTH SÁNDOR – HUHÁK HELÉNA – SCHEIBNER TAMÁS (szerk.): *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban, Gyűjtemények története*, Budapest, MTA BTK Történettudo­mányi Intézet, 2018.

Keresztény Békekonferencia gyűléseire, vagy más hasonló nemzetközi megmozdulásokra delegált magyar résztvevők előadásait a hazai egyházi sajtó magyar fordításban közölte, így az ezekben elhangzó, a magyarországi viszonyokat – természetesen pozitíve – értékelő megnyilvánulásoknak nem csak az volt a célja, hogy az itthoni hatóságokat az egyház együttműködéséről meggyőzze, hanem az is, hogy az egyház együttműködését a hívek előtt legitimálja. Nem véletlen tehát, hogy Nagy Barna szövege soha nem jelent meg magyarul, s végül németül is csak egy kivonata került publikálásra. A szöveget olvasva azonban minden kétséget kizáróan megbizonyosodhatunk arról, hogy e sorokkal – mint a Nagy Barna születésének nyolcvanadik és halálának huszadik évfordulóján rendezett ünnepségen, 1989-ben Szentimrei Mihály megfogalmazta – „a huszadik század egyik legtehetségesebb magyar református teológusát idézzük emlékezetünkbe”.⁹

Folyóiratunk jelen számának szerkesztőjeként szeretnék külön köszönetet mondani Éger Gábornak, az SRK Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára munkatársának, valamint Rózsa Dávid V. évfolyamos teológus hallgatónak Nagy Barna kéziratának sajtó alá rendezésében nyújtott segítségükért.

Nagy Károly Zsolt

---

⁹ SZENTIMREI Mihály: *Nagy Barnára emlékezünk*, Gépírat a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattárában, Raktári jelzete: An. 8304.